

V.

Egy francia asszony-diplomata viszontagságos útja a Felvidéken.

IV. Ulászló lengyel király első feleségének, Cecilia Reñatának elhunytá után *per procura* egy francia hercegisasszonyal, Gonzaga Mária-Lujzával kötött házasságot. Az új királynét mint rendkívüli követ Guébriant tábornagynak, a jeles hadvezérnek özvegye kísérte el 1646-ban Varsóba. Erre a diplomácia történetében szokatlan megbízásra az adott okot, hogy IV. Ulászló nem akarta a francia hercegnőt feleségül elismerni. Tudomására jutott ugyanis, hogy ez XIII. Lajos kegyencébe, Cinq-Mars örgrófbá volt szerelmes és csak a kényszer hatása alatt egyezett bele az Ulászlóval való házasságba. Guébriant hercegnőnek, aki tekintélyes és eszes nő hírében állt, az a nehéz feladat jutott, hogy Ulászló kétségeit eloszlassa és Mária-Lujzát a lengyel trónra segítse. Erélyességével és ügyességével megbízatásának eleget tett, sikerült neki ártalmatlanná tenni az ellenpártot, melynek egy másik hercegnő volt a jelöltje. Egy hónapig időzött Varsóban s Gonzaga Anna pfalzi hercegnőhöz írt leveleiben részletesen beszámolt azokról a cselszövényekről és mesterkedésekről, melyekre célja eléréséhez szüksége volt.

Mária-Lujza utazását. Guébriant-né misszióját és visszatérését, valamint azokat az ünnepélyeket, felvonulásokat, lakomákat és tornajátékokat, melyeket az ifjú királyné tiszteletére az utazás folyamán és Varsóban rendeztek, megírta a kíséret egyik tagja, Jean Le Laboureur, egy fiatal nemes, aki Lengyelországból való hazatérése után egyházi pályára lépett, később XIV. Lajos udvari papja lett s a lengyelországi utazásról szóló művén kívül több történeti és genealógiai munkát adott ki.

Guébriant-né, mikor Lengyelországból Franciaországba visszautazott, Felső-Magyarországon ment keresztül. Az utazás Árva-, Túróczi-, Trencsén-, Nyitra- és Pozsony-megyén át, részben gyéren lakott zord hegyvidéken, elég viszontagságos volt, akadtak kellemetlen epizódjai. Lóháton és kocsin mentek, az út egy részét pedig tutajon tették meg. Egy kapitány vezetése alatt egészen Nagvszombatig lengyel dragonyosok kísérték őket. Hogy a társaságnak hány tagja volt, nem tudjuk, sokan lehettek, voltak benne Guébriant-né leányán kívül francia dármák, nemesurak, sok szolga. Le Laboureur szerint több mint száz ló élelmezéséről kellett gondoskodniok.

Az első magyarországi község, ahova április 27-én érkeztek a lengyel Jordanowból, Oravka volt, Árva megyében. Ott megebedeltek, onnan még aznap egy nagyobb helységbe, Jablonkára értek s ott éjsza-

káztak. Másnap egy meredek, erdő-borította hegyektől elzárt, mély völgyben mentek, igen rossz úton: hol a fogataik beleragadtak a sárba és sem embernek, sem madárnak nyomát sem látták. Csak egy pásztorral találkoztak, ez egy gyökérből való, hosszú tülköt fűjt, mely durva, rekedt hangot adott. Juhbőrből készült ruhájában és lábbelijében olyan volt, mint valami vadember. Polyphemosra emlékeztette a franciákat.

Következő állomásuk Árva vára, melyet Le Laboureur részletesen leír. Egy kúpalakú hegyen fekvő, festői fekvésű vár volt ez és három egymás fölé épült, külön részből állt. Néha királyi vár volt, máskor magánosok birtokolták, egy időben cseh és lengyel rabló lovagok tanyáztak benne. Később a Thurzó-család birtokába jutott, majd a Thurzó-család árvái ágának kihalása után Illyésházi István és még hat főúr örökölte. A francia azt írja, hogy a vár fele a sziklába van beépítve és bevehetetlen, mert teljesen ura a hozzá vezető két szűk útnak. Az őt a felső várban egy lyukban van, honnan mindent lát és hall.

A várparancsnok, amikor az idegen vendégek érkezéséről értesült, felkereste és üdvözölte Guébriant tábornagynét s halakkal ajándékozta meg. Minthogy azonban a várban senki szállást nem kaphatott, a franciák kénytelenek voltak a várhegy tövénél fekvő helység, Árvaváralja vendégfogadójában megszállni. Ott a vendégszoba tele volt részeg emberekkel és nagyon hűdös volt benne a levegő, abban nem alhattak, nem akadt más alvóhely számukra, mint az udvarra nyíló pincének a pitvara, melynek bejáratát egy szőrtakaróval elfedték. Másnap Guébriant-né misét hallgatott egy szobában, melyet, minthogy tulajdonosa „eretnek” volt, előbb az „akkori szokás szerint megtisztítottak és felszenteltek.”

29-én Nagyfaluba érkeznek. Az árvai várparancsnok elkíséri őket, mert Nagyfaluban éppen vásár van és nem akarja, hogy a részeg parasztok részéről a franciákat valami bántódás érje. Gondoskodik róluk, szerez nekik is meg a lovaiknak is élelmet, velük vacsorázik, sokat iszik, úgy viszik haza a szállására, emberei pedig összevesznek a franciákkal, a lengyelek azonban megvédelmezik őket. Más baj is történik. Guébriant-né leánya megbetegszik, ezért kénytelenek pár napig Nagyfaluban vesztegetni. A falu lakosai, mint Le Laboureur megjegyzi, „a világ leggonoszabb emberei, tolvajok, részegesek, rosszabbak, mint a banditák.” A leány betegsége miatt úgy határoznak, hogy Nagyfalutól Galgócig tutajon teszik meg az utat. Összeácsolnak számukra nyolc tutajt, az egyiket deszkából egy kabint is készítenek Guébriant-né és beteg leánya részére, aki a vízen jobban érzi magát.

Az árvai várparancsnok, akinek abból, hogy a franciáknak zabot és zénát szerzett, Le Laboureur szerint meg volt a maga haszna, elutazásukkor Guébriant-nének egy mókust ajándékozott, melyet az négy arannyal viszonozott. Mikor Le Laboureur meglátogatta és az ajándékot neki átadta, becsipett állapotban találta: vidám cimborák társaságában. kik épp olyan részegek voltak, mint ő. A várparancsnok köszönettel fogadta a pénzt, itallal kínálta meg vendégét, több felköszöntőt mondott és ivott a francia-magyar barátságra. Mikor pedig elváltak, a Szentírás különböző részleteit idézve szerencsés utat, jó egészséget, hosszú életet és túlvilági boldogságot kívánt a franciáknak.

Május 3-án a francia társaság beszáll a tutajokba és megkezdődik

utazásuk lefelé az Árván, majd a Vágon. Egy ízben a vihar arra kényszeríti őket, hogy egy rossz vendégfogadóban töltsenek egy éjszakát. Vadregényes hegyvidéken mennek keresztül. XVII. századi utazókról lévén szó, akik csak a szelíd, termékeny, jól megművelt, emberlakta tájakat tudják méltányolni, ne várjunk tőlük lelkesedést, mert bennük a zord hegyek csak megdöbbenést és irtózatot váltottak ki. „Akik szeretik — írja Le Laboureur — a sziklák magányát, azt megtalálják e folyó partján, amely épen olyan különös, mint az ő vad természetük, mert azok (a sziklák) egyesítik magukban mindazt, amit a legbúskomorabb és legüresebb fantázia elképzelhet; a víz száz-meg-száz különféle kanyarulatot vesz s a fák a legfurcsább táncot járják, amelyeket az ember elképzelhet.“

4-én Puchó mellett visz el útjuk. Elég csinos városka ez; lakosai szövással és fonással keresik kenyerüket. Szíves fogadtatásban van részük. Azután a lednici várparancsnok, Miriziban György üdvözli és szállásolja el őket. A ma romokban heverő, hajdan erős lednici sziklavár és rablólovagfészek, melynek egyik urát, Telekessy Mihályt féktelenségei miatt 1601-ben a pozsonyi országgyűlés halálbüntetéssel sújtotta; ez időben a Mattyasovszky-család birtokában volt.

Másnap a franciák a szabad ég alatt töltik az éjszakát. Tutajaikat oda kötik a parthoz, „ágyuk egy kevés szalma volt, függönyük a sötét éjszaka“, — írja Le Laboureur. A következő napon Trencsénbe, onnan Galgóra érkeznek. Ott egy szép házban szállásolják el őket. Este a kitiünő bortól a lengyel dragonyosok is meg a franciák is megrészegetnek, amit szállásadóik kihasználnak s meglopják őket. Megnézik másnap a várostól egy puskalövésnyire fekvő Forgách-várkastélyt. Le Laboureur szerint onnan „a világ legszebb kilátása“ nyílik, a kastélyt erdők, rétek, szőlők, szántóföldek veszik körül. Megtekintettek a Vág mentén egy „nagy látogatott“ fürdőhelyet is, melyet a francia író Splits-nek nevez. Azt írja róla, hogy ott több, mint 50 sátrat látott, azokban laktak a fürdővendégek. A fürdőben sok férfi és nő fürdött ruha nélkül, egészen vállig benne ültek az iszapos, meleg vízben.

A Splits név Teplicet (Trencsén-Teplic) juttatja eszünkbe. Ez valóban olyan kezdetleges fürdőhely lehetett 1646-ban is, amilyenek a XVI. században Wernher György pozsonyi királyi tanácsos és Jordanus morva orvos leírta. Jordanus 1580 körül azt állítja, hogy épületek még nem igen voltak Teplic-fürdőn, az urak sátrokban tanyáztak, a köznép pedig gallyakból összetákoltt kunyhókban húzódott meg.

Tekintettel arra, hogy Le Laboureur nem Trencsénnel, hanem Galgóccal kapcsolatban szól „Splits-fürdőről“, valószínű, hogy azon inkább a közvetlenül a Vág mellett fekvő Pöstyént kell értenünk, mely ebben az időben már szintén látogatott fürdőhely volt. Istvánfi szerint 1599-ben megrohanták a törökök, a fürdővendégek közül sokat leöltek, sokat szolgásgba hurcoltak. Pöstyén volt Thököly Imre kedvenc fürdője, időnként ott gyógyította a csatákban kapott sebeit.

6-án, vasárnap Galgócon Guébriant-né misét hallgat a ferencrendiek templomában, hol Thurzó Mihálynak, a család utolsó férfitagjának síremléke látható. Egy temetőben csodálatos dolgot lát; egy leánynak a földből könyökéig kiálló két karját és kezét. Ez a leány állítólag kezet emelt szüleiére, s amikor meghalt és eltemették, akármit csináltak is

hozzátartozói, karjai nem maradtak meg a sírban, hanem kiemelkedtek a földből. Ezzel büntette Isten gonoszsága miatt.

Azokat, akik a törököknek keresztény gyermekeket eladnak, Le Laboureur szerint így büntetik: leölnék egy lovat, felbontják a hasát és mezítelenre vetkőztetve beléje varrják a bűnöst, hogy azt a döglött lóval együtt elevenen slalják fel a férgék.

6-án Galgócról igen szép, termékeny, sík vidéken át a franciák Nagyszombatba érkeznek, hol előzékeny fogadtatásban részesülnek. Jövetelüket négy trombitás jelenti be. A városi hatóságok 3 képviselője üdvözli az előkelő francia hölgyet és tiszteletük jeléül hat kanna borral ajándékozzák meg. Nagyszombathban a lengyeleket Guébriant-né elbocsátja s miután nagyon meg volt elégedve velük, bőségesen megjutalmazza őket. Nagyszombathban már biztonságban érzi magát, mert — mint Le Laboureur megjegyzi — „ott a parasztok olyan udvariasak és kezelhetők, amilyen gonoszak és vadak a határszéli vidékeken.“ Magáról a várossal könyvében ezt olvassuk: „Ez szép és nagy város, árok és erős fal védi, széles utcái, kapui, templomai jól vannak megépítve, különösen a jezsuitáké, melyet Magyarország elhunyt nádora, galántai gróf Eszterházy Miklós alapított, aki a pompás faoltárt emeltette, mely több, mint 50.000 frankjába került. Előtte van eltemetve a falban levő epítárium alatt... Halála nagyon elsőegítette azokat a zavarokat, melyek Magyarországon bekövetkeztek és megakadályozta e háznak (t. i. a jezsuita társháznak) befejezését, amely nincs arányban a templom nagyszerű épületével. Van ott egy nagyon érdekes gyógyszerár is, tele mindenféle ritkasággal.“ Ebben az időben Nagyszombat valóban fénykorát élte és emlékezetes események színhelye volt. 1543 óta ott székelt az esztergomi érsekség és káptalan. Pázmány Péter 1619-ben nemes ifjak részére nevelőintézetet és szemináriumot, 1635-ben pedig egyetemet alapított benne és 1615-ben II. Mátyás és Bethlen Gábor ott kötötte meg az Erdély függetlenségét biztosító békét. A jezsuiták temploma, melyet a francia író dícsér, az 1629-től 1637-ig épült Szent János-templom, a későbbi egyetemi templom, óriási főoltárral.

Május 7-én a francia hölgy megérkezik Pozsonyba, ahol a hatóságok fejei szintén ünnepélyesen fogadják s tíz kanna kitűnő bort ajánlanak fel neki. A szállodában, ahol elhelyezik őket, csakhamar megjelenik gróf Pálffy Pál országbíró, a magyar kir. kamara elnöke és a kíséret néhány tagjával kíván beszélni. Le Laboureur és egy Rotrou nevű francia fogadja, akik meglepődnek, mikor látják, hogy a gróf jól beszél franciául és úgy van öltözve, mint ők.

Guébriant-nének az volt a terve, hogy Pozsonyból Bécsbe, onnan Linzbe megy és tiszteleg a császárnál. Pálffy azonban a Bécsből kapott felsőbb utasításra nem engedte Bécsbe. Guébriant-né, aki el volt látva mindenféle útlevéllal és ajánlólevéllal, felháborodva tiltakozott az önkényes eljárás ellen, de tiltakozásával nem ért el semmit. Egyik emberét felküldte Bécsbe az átutazás engedélyezése ügyében, az is hiába járt. Hat napig veszteltek Pozsonyban és csak azt sikerült elérnie Guébriant-nének, hogy nem kellett neki Morva- Cseh- és Németországon át utaznia, hanem megengedték neki, hogy Stájerországon át Olaszországnak vegye útját. A bécsi kormány ezzel a zaklatással állt bosszút azért az udvariatlan fogadtatásért, melyben a franciák nemrég a Francia-

országban át Bécsbe utazó Grana spanyol követet részesítették, amennyiben útvonalról eltérítették és egy ideig állandó felügyelet alatt tartották. Le Laboureur, hogy bajba jutott úrnőjén segítsen, meglátogatta az észtergomi prímást. Ez megígérte, hogy Pálffyánál közbenjár a hercegnő érdekében, üdvözlétét küldte és egy nagy tokot ajándékozott neki.

Megismerkedett Guébriant hercegné Wesselényi Ferenc gróffal is. Wesselényit Guébriant-né jöveteléről barátja Lubomirszki Szaniszló krakkói palatinus értesítette. A hír vétele után Wesselényi Linzből azonnal hazament Pozsonyba, a francia hölgyet több ízben meglátogatta és igyekezett pozsonyi tartózkodása alatt szórakoztatni. Wesselényi a hercegnének s a kíséretében levő hölgyeknek és uraknak megmutatta a királyi kastélyt s elmesélte Guébriant-nének Széchy Máriával kötött regényes házassága történetét, amelyet Le Laboureur némi túlzással a század „legemlékezetesebb eseményének” nevez. Hogy Le Laboureur milyen nagy fontosságot tulajdonított ennek a házasságnak, mutatja az, hogy művében egy egész fejezetet szentel neki. Wesselényi valószínűleg valóban elmondta, miképp ment végbe a házasság, be is akarta mutatni feleségét a francia hölgyeknek. Le Laboureur azután kiszínezte, irodalmi formába öltöztette a történetet, egy kis kalandregényt gyártott belőle az akkori francia olvasók ízlésének megfelelően.

Ha Le Laboureur e fejezetét Gyöngyösi István Murányi Vénuszával részletesen egybevetjük, meglepő költői egyezéseket találunk a két történet közt. Gyöngyösi nem tudott franciául, eredetiben nem olvashatta Le Laboureur könyvét, de szinte kétségtelen, hogy valahogyan tudomást szerzett róla s költői motívumait felhasználta. Talán közös forrásuk volt: Wesselényi Ferenc és Széchy Mária házasságának valami latin nyelvű feldolgozása. Valószínűbb azonban, hogy Le Laboureur könyve elkerült Magyarországra. Lehetséges, hogy Le Laboureur vagy Guébriant-né küldte meg Wesselényinek annak az előzékenységnek vizionzásául, melyet részéről Pozsonyban tapasztaltak. Így lehet magyarázni, hogy Gyöngyösi valahogy hozzájutott a francia szöveg magyar fordításához és annak egyes részleteit felhasználta.

Pozsonyról azt írja Le Laboureur, hogy nem nagy város, de sok lakosa van, mert házai sűrűn egymás mellé vannak építve. Kellemes benne lakni, enyhe, derült éghajlata van s bővelkedik minden ételmisszerben. A várostól egy puska lövésnyire van a vár, melyben olyan sok a lakható helyiség, hogy a császár egész udvarával elfér benne. A szobák falait és mennyezetét festmények díszítik, melyek a császár (III. Ferdinánd) uralkodásának főbb eseményeit ábrázolják. Ezek a képek nem tetszenek a franciáknak, mert nagyon is szembevető rajtuk az a befolyás, melyet az uralkodóra a szerzetesek gyakorolnak. Az ő hiszékenysége és vakbuzgósága oka szerintük azoknak a szerencsétlenségeknek, melyek a birodalmat sújtják.

A francia író vázolja hazánk történetét és ismerteti kormányzását s politikai állapotát is. Ezek a fejtegetései, valamint a magyar főurak birtokaira és családi viszonyaira vonatkozó értesülései Wesselényi hatására vallanak. Szerinte a magyarok helyzetét siralmas, de annak ők maguk az okai. Isten vétkeikért bünteti őket, különösen a részegeskedésért. A nemesek is ebben a hibában szenvednek, bár ők természetüknél

fogva nagylelkűek és könnyen kezelhetők. Jellemük és életmódjuk a lengyelekre emlékeztet, ugyanolyan, csak rövidebb ruhákat viselnek, mint azok s éppen olyan buzgón tanulnak idegen nyelveket: latint, olaszt és németet. A latin Magyarországon annyira el van terjedve, hogy a legnyomorultabb faluban is tanítják s még a parasztlányok is tudnak kissé latinul.

Le Laboureur szerint nagy ivók a lengyel nemesek is. Német, francia, spanyol s görög borokat isznak, de közönséges italuk a kitűnő magyar bor. Magyarország közel van Lengyelországhoz s a magyar bor mégis drágább, mint a többi, mert szállítása megbízhatatlan, rablóktól fenyegetett hegyeken át, rossz úton sok nehézségbe ütközik.

A francia társaság május 13-án hagyja el Pozsonyt. Wesselényi és város polgárai a Duna-parton búcsút vesznek tőlük, egy magyar nemes pedig a magyar határig elkíséri őket.